

تحلیل تأثیر عناصر گفتمان اعتدال گرایی دولت روحانی

بر مناسبات جمهوری اسلامی ایران با اتحادیه اروپا

علی محمد متقی

دانشجوی دکتری رشته علوم سیاسی دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران

سید علی طباطبایی پناه^۱

استادیار روابط بین الملل، دانشکده علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
(تاریخ دریافت ۹۷/۱۱/۱۵ - تاریخ تصویب ۹۹/۵/۱)

چکیده

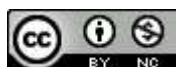
طرح گفتمان اعتدال گرایی آقای روحانی به عنوان رئیس جمهور دولت های یازدهم و دوازدهم به همراه رویکردهای تعاملی و انعطافی، با استقبال کشورهای اتحادیه اروپا روبرو شد و با شروع مذاکرات هسته ای که منجر به توافق هسته ای برجام گردید، فصل نوینی از همکاری ها و تعامل را با اتحادیه اروپا گشود. ارزیابی روابط طرفین از محدوده سال های ۱۳۹۲ تا کنون نشان می دهد که همه عوامل و متغیرهای تحول آفرین گفتمانی در سیاست خارجی دولت آقای روحانی به سمت نوعی واقع گرایی به مفهوم درک و شناخت صحنه بین المللی و عمل براساس منافع و ظرفیت های کشور و پرهیز از ایدئولوژیک نمودن مسائل و در جهت بهبود مناسبات نقش داشته اند. این مقاله در نظر دارد در چارچوب نظریه سازه انگاری و به روش تحلیل محتوا، عناصر موثر گفتمان اعتدال گرایی دولت آقای روحانی که بر مناسبات با اتحادیه اروپا تأثیرگذار بوده اند را تبیین نماید. مجموع عناصر این گفتمان، رویکردهای تنش زدایی و تعامل با جهان و ارائه چهره ای مسئولیت پذیر و متعهد به قوانین و مقررات بین المللی را تداعی می کنند که با طرح این مباحث، تغییری اساسی در باور و برداشت اتحادیه اروپا نسبت به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ایجاد شد و جهت گیری سیاست خارجی و مناسبات دوجانبه را از رویکردهای تقابلی گذشته به سمت تعامل و تنش زدایی، سوق داد.

واژه های کلیدی: سازه انگاری، اعتدال گرایی، ایدئولوژی گرایی اعتدالی، تعامل سازنده، اتحادیه اروپایی.

Email: tabatabaei_pannah@iauctb.ac.ir

^۱ نویسنده مسئول

فصلنامه علمی مطالعات روابط بین الملل، سال سیزدهم، شماره ۵۰، تابستان ۱۳۹۹، صص. ۱۸۷ - ۲۲۰.

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

مقدمه

دولت‌های مختلفی که در طول دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران روی کار آمده‌اند در مناسبات خود با کشورهای اروپایی با توجه به نوع گفتمان و الگوی رفتاری و رویکردی که اتخاذ نموده‌اند، با فراز و فرودهای فراوانی روبرو بوده‌اند و روند مناسبات طرفین حفاصل بین‌واگرایی و تقابل از یک سو و همکاری و تعامل از سویی دیگر را نشان می‌دهد. همچنان که در دولت اصول‌گرای احمدی‌نژاد، به دلیل حاکمیت سیاست‌های تقابلی و تهاجمی، مناسبات ایران با اتحادیه اروپا، دچار بی‌ثباتی و در وضعیت تنش‌زایی قرار داشت. اما دولت روحانی با شعار اعتدال‌گرایی و تعامل‌سازنده و تأکید بر منافع ملی، تلاش کرد جهت‌گیری سیاست خارجی را از رویکردهای تقابلی دور سازد و به سمت رویکردهای تعاملی سوق دهد. در شکل‌گیری گفتمان سیاست خارجی دولت روحانی هر دو مقوله اندیشه‌ها و گفتمان داخلی این دولت از یک سو و شرایط خاص بین‌المللی شامل فشارها و تهدیدات خارجی ناشی از تحریم‌های هسته‌ای از سویی دیگر، تأثیرگذار بود.

مقاله حاضر بر این نظر است که با بهره‌گیری از الگوی نظری سازه‌انگاری بهتر می‌توان به تحلیل و فهم سیاست خارجی دولت روحانی نسبت به اتحادیه اروپا پرداخت چراکه برای درک سیاست خارجی علاوه بر ساختارهای مادی، مفاهیم معنایی از قبیل نقش و جایگاه گفتمان‌ها و اندیشه‌های کارگزاران دولتی و نیز ماهیت نظام بین‌المللی و تغییر و تحولات در ساختارها و معادلات بین‌المللی، تأثیرگذار می‌باشند. بنابراین پرسش اصلی این است که چه عناصر گفتمانی در شکل‌دهی به رویکرد تعاملی سیاست خارجی دولت روحانی نسبت به اتحادیه اروپا تأثیرگذار بوده‌اند؟ در پاسخ، فرضیه اصلی مقاله تأکید دارد که عناصری از قبیل رویکردهای تعامل‌سازنده، دیپلماسی برد-برد و تنش‌زدایی دولت روحانی و نیز تأثیر شرایط ساختار نظام بین‌الملل حاکم، بطور متقابل بر اتخاذ رویکردهای تعاملی و فراهم شدن زمینه بهبود مناسبات با اتحادیه اروپا نقش پررنگ و موثری داشته‌اند. در این مقاله در بخش نخست عناصر اصلی گفتمان اعتدال‌گرایی دولت روحانی براساس نظریه

سازه انگاری و در بخش دوم تاثیر این عناصر بر مناسبات با اتحادیه اروپا، مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد.

۱. چارچوب نظری سازه انگاری^۱:

سازه انگاری یا ساختارگرایی، به عنوان یکی از نظریه های مهم و نوین در اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰، در تحلیل و مفهوم بندی سیاست خارجی و روابط بین الملل مورد توجه قرار گرفت. این نظریه برخلاف رویکردهای سنتی که بیشتر بر عناصر مادی قدرت تاکید داشتند، به ایده ها، معانی، قواعد، هنجارها و رویه ها و نقش عوامل فکری و معنایی، توجه بیشتر دارد و بر هر دو بعد مادی و غیرمادی پدیده های اجتماعی تاکید دارد. چگونگی شکل دادن جهان مادی به کنش انسانی و شکل گرفتن جهان مادی توسط کنش و تعامل انسانی، وابسته به تفاسیر پویای هنجاری و شناخت از جهان مادی است. این به معنای نقش جهان مادی در برساختن جهان اجتماعی است. (Adler, 1997: 323)

این دیدگاه بر برساخته بودن هویت کنشگران تاکید دارد و اهمیت هویت را در خلق و شکل گیری منافع و کنش ها مطرح می کند. درواقع این ساختارهای شناختی و ذهنی مشترک هستند که به عنوان بستر منابع مادی عمل می کنند و به آنها معنای لازم را برای کنش انسانی می دهند. همانگونه که در روابط میان افراد در جامعه فهم هایی بیناذهنی^۲ وجود دارد در روابط میان دولت ها هم چنین فهم هایی وجود دارد. (مشیرزاده، ۱۳۸۳: ۱۲۰)

در سازه انگاری اهمیت قدرت گفتمان شامل شناخت، انگاره ها، فرهنگ، زبان و ایدئولوژی، همانند قدرت مادی، مورد تاکید قرار می گیرد و هر دو قدرت مادی و غیرمادی را برای ساخت نظم جهان در تعامل با هم می داند. قدرت گفتمان از طریق تولید و بازتولید معانی بیناذهنی، عمل می کند. این گفتمان است که تعیین می کند چگونه ساختار مادی، پدیده

^۱- Constructivism

^۲- Intersubjective.

ها، هویت دولت‌ها، روابط میان دولت‌ها و هرگونه اقدام اجتماعی دیگر، باید تعریف و فهم شوند. (Nugroho, 2008: 92)

درواقع ساختارهای فکری و هنجاری به اندازه ساختارهای مادی اهمیت دارند زیرا این ساختارهای معنایی هستند که تعیین می‌کنند کنشگران چگونه محیط خود را تفسیر و بازتعریف کنند و به هویت خود شکل دهند. در چارچوب این هویت، یک بازیگر عرصه بین‌المللی، تصورات خود از دیگران و اهداف خود را مشخص کرده و به کنش مبادرت می‌ورزد. در این دیدگاه، ساختار و کارگزار^۱ به شکلی متقابل به یکدیگر قوام می‌بخشند. ساختارها به عنوان پدیده‌های نسبتاً پایدار از تعامل متقابل کارگزاران، شکل می‌گیرند و کنشگران بر اساس این ساختارها، هویت‌ها و منافع خود را تعریف می‌کنند. ساختار قابل جدایی از تاثیر آن چیزی که ساخته می‌شود یعنی از روابط و تعاملات اجتماعی نیست و متقابلاً تعاملات اجتماعی نیز کارگزاران را به عنوان موجوداتی اجتماعی برمی‌سازد. به این ترتیب افراد یا کارگزاران، ساختارها را از طریق اقدام در درون نهادها و ایجاد قواعد که بر دیگران تاثیرگذارند، شکل می‌دهند. (Kubalkova, 2001: 61)

در این رهیافت، واقعیت به عنوان یک برساخته بین‌ذهنی اجتماعی، حاصل تعامل ساختار- کارگزار است که اگرچه به لحاظ نظری تفکیک پذیرند، اما در عمل کاملاً درهم تنیده هستند. آنچه مهم است تعامل مستقیم و متقابل آنها در یک فرآیند دگرگونی است که این فرآیند هم از بستر و هم از کنشگر متاثر است و به شکلی متقابل همدیگر را قوام می‌بخشند. (نصری، ۱۳۸۵: ۷۱۹)

کارگزاران اجزاء ساختار هستند و ساختار نیز برساخته توسط کارگزاران است اما در عین حال وقتی ساختار برساخته شد به عنوان هویتی جدید، بر کارگزاران تاثیر گذاشته و محدودیت‌هایی بر آنها تحمیل می‌کند. در این چارچوب، ساختارهای سیستم بین‌الملل، ساختارهایی اجتماعی هستند که کارگزاران دولتی، آگاهانه آنها را بر می‌سازند. اگرچه

^۱ - Agent-Structure

ساختار سیستم بین المللی به خواسته ها و انتخاب های دولت ها جهت می دهد، اما همواره خود توسط دولت ها در معرض تعدیل و تغییر هستند. (قنبرلو، ۱۳۸۷: ۳۵۷)

بنابراین از این دیدگاه، مهمترین جنبه سیاست خارجی و روابط بین الملل، بعد اجتماعی و ذهنی آن است نه مادی. مطالعه سیاست خارجی و روابط بین الملل نیز باید بر ایده ها و باورهای تمرکز نماید که کنش بازیگران در عرصه بین الملل را شکل می دهد. نظام بین الملل متکی به خود نیست بلکه براساس آگاهی بیناذهنی میان افراد بشر شکل می گیرد. برداشتی کاملاً ذهنی و براساس اندیشه و مجموعه ای از ایده ها، باورها، اندیشه ها و هنجارهایی که توسط افراد مشخصی در زمان و مکان معینی شکل گرفته اند. با تغییر ایده ها و اندیشه های هستی بخش روابط بین الملل، نظام بین الملل نیز تغییر می یابد که می تواند کاملاً با شکل هنجارهای قدیمی متفاوت باشد. (Jackson, 2006: 162)

در نتیجه هویت خاص هر دولت، کنش آن را در سیاست خارجی و سیاست بین الملل شکل می دهد، اما در عین حال از قواعد و هنجارهای ساختار بین المللی نیز تاثیر می پذیرد و با توجه به سازگاری یا ناسازگاری دولت ها با ساختارهای بین المللی، روابط میان آنها برساخته می شود که می تواند شکل دوستی، تعاملی و همکاری جویانه و یا واگرایانه، تقابلی و خصومت آمیز باشد. در صورت سازگاری هویت کارگزاران یا دولت ها، با نهادها و ساختارهای بین المللی، قواعد و هنجارهای بین المللی تداوم می یابند. همچنین بومی سازی^۱ این قواعد و هنجارها توسط کشورها، در تنظیم رویه ها و کنش های آنها موثر می باشد. اما ناسازگاری هنجارهای یک دولت با هنجارهای بین المللی، هزینه هایی بر دولت ناسازگار تحمیل می کند که می تواند باعث انزوای دولت و شکل گیری رویکردهای تقابلی گردد.

---

^۱ -Localization

۲. عناصر موثر بر هویت بخشی گفتمان اعتدال گرایی دولت روحانی از منظر سازه انگاری:

براساس رهیافت سازه انگاری، تغییر باورها و هویت های کنشگران می تواند تغییر در عملکرد و رویه های تعامل میان خود و دیگر بازیگران را بازتعریف نماید. با انتخاب حسن روحانی به ریاست جمهوری دولت یازدهم در سال ۱۳۹۲ و طرح گفتمان اعتدال گرایی، مفاهیم و گزاره های نوینی در سیاست خارجی در مقایسه با دولت قبل، شکل گرفت. محور اصلی این گفتمان، اعتدال و تعامل سازنده و بر اساس منافع متقابل با جهان خارج اعلام گردید. این سیاست، مورد توجه کشورهای خارجی قرار گرفت و تغییر برداشت ها و شکل گیری نوعی نگاه جدید از سوی دولت های خارجی نسبت به ایران را به دنبال داشت. در این میان نگاه اروپا به دولت روحانی با توجه به جایگاه کشورهای اروپایی در نظام بین الملل و تاثیرگذاری آنها در موضوعات مهم جهانی از جمله در پرونده هسته ای ایران حائز اهمیت است. شعارها و گفتمان فکری روحانی، باعث تغییر اساسی در این نگاه اروپا شد. (سنائی، ۱۳۹۳: ۱۶۴)

هویت جدید سیاست خارجی دولت روحانی مبتنی بر سیاست واقع گرایانه در مقابل سیاست آرمانگرایانه و انقلابی تعریف شد و تا حد زیادی با نرم های بین المللی سازگاری داشت و بر انگاره هایی از قبیل دیپلماسی و مذاکره در جهت حل و فصل اختلافات و بویژه رفع ابهامات هسته ای و پرهیز از هرگونه تنش زدایی و سیاست های خصمانه، تاکید داشت. این تغییر نگاه، اعتمادسازی^۱ و فضای مثبتی در تلقی ذهنی اتحادیه اروپا نسبت به دولت روحانی ایجاد نمود. گزاره های مورد تاکید روحانی از قبیل تعامل سازنده، پرهیز از تنش، تاکید بر دیپلماسی و مذاکره، به عنوان پایه های اصلی سیاست خارجی وی، در شکل دهی به نوع نگاه و برداشت اتحادیه اروپا نسبت به جمهوری اسلامی ایران نقش موثری داشت و تلقی آنها از یکدیگر را از دشمنی و تقابل به تعامل نزدیک ساخت.

^۱-Confidence Building

عناصر کلیدی گفتمان اعتدال گرایی روحانی در بازتعریف هویت سیاست خارجی این دولت برای عبور از چالش ها و پیگیری منافع از یک سو و نقش متقابل ساختار بین المللی و فشارهای ناشی از قطعنامه های شورای امنیت به عنوان ساختار، بطور متقابل بر شکل دهی به رویکردهای تعاملی در مناسبات ایران با اتحادیه اروپا تاثیر داشته است.

۲-۱. اعتدال گرایی:

مهمترین عنصر و مولفه اصلی که گفتمان دولت روحانی براساس آن تعریف می شود، اعتدال گرایی است. برای اعتدال تعاریف و معانی مختلفی بکار می رود، از توازن در رویکرد سیاسی و انعطاف در گفتار و کردار سیاسی، تا تعادل در مواضع و میانه روی در گرایش های سیاسی و یا حدوسط میان تندروی و افراط از یک سو و کندروی، تفریط و محافظه کاری از سوی دیگر. در یک تعریف کلی، اعتدال گرایی سیاسی بیانگر مواضع، گرایش ها، رفتارها و کردارهایی است که با میانه روی، پرهیز از تغییرات ساختار شکنانه، عقل گرایی، مصلحت اندیشی، انعطاف پذیری، پرهیز از خشونت و مصالحه گرایی پیوند و همسویی دارد که عنصر و دال مرکزی آن، تعادل و توازن بین آرمان و واقعیت و مصالح اسلامی و منافع ملی است. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۱)

از نظر روحانی، اعتدال به عنوان عنصر مرکزی و پایه اصلی سیاست خارجی دولت وی جایگاه بالایی دارد تا آنجا که معتقد است تفکر اسلامی و شیعی براساس عدل و اعتدال بنا شده است. بنابراین اعتدال در سیاست خارجی به معنی تسلیم و انفعال، یا ستیز و تقابل نیست بلکه به معنی تعامل موثر و سازنده با جهان است که باید باتوجه به ارزش ها و آرمان های جمهوری اسلامی ایران، میان واقع بینی و آرمان خواهی توازن لازم را برقرار کند. وی اعتدال در سیاست خارجی را واقع بینی با توجه به آرمان گرایی و حفظ ارزش ها، خودباوری با اتکا به توان ملی و تعامل موثر و سازنده با جهان می داند. (روحانی، پایگاه خبری انتخاب، ۸ تیرماه ۱۳۹۲)

در نگاه روحانی، امنیت ایران مرهون رعایت اعتدال است به این معنی که در شرایط بحرانی و التهابات در منطقه، کشور توانسته است با مشی اعتدال و حفظ عدالت و برابری بین مذاهب و اعتماد اقوام، به حیات خود ادامه دهد. در شرایط بحرانی، می‌توان با پرهیز از افراط و تفریط و رعایت میانه روی و از طریق اعتمادسازی و تنش زدایی با جهان خارج و براساس سه مفهوم منافع ملی، اعتماد سازی و تنش زدایی، منافع ملی را تامین کرد. (روحانی، همشهری آنلاین، ۱۴ آبان ۹۶)

رویکرد اعتدال در سیاست خارجی در نقطه مقابل رویکرد انقلابی و تقابلی تعریف می‌شود به این معنی که سیاست خارجی در قالب قواعد و هنجارهای پذیرفته شده بین‌المللی تعریف می‌شود که از یک سو رویکردهای تقابلی و آرمان‌گرایانه انقلابی را بر نمی‌تابد و از سویی دیگر سیاست انفعال و سازش را نفی می‌کند.

۲-۲ ایدئولوژیک‌گرایی اعتدالی:

یکی از جنبه‌های اصلی هویت بخش نظام جمهوری اسلامی ایران، نقش و تاثیر آرمان‌های ایدئولوژیک برآمده از انقلاب اسلامی برسیاست خارجی بود که جنبه فراملی داشت و در تمامی دولت‌ها مورد توجه بوده است. به این معنی که علاوه بر منافع و اهداف ملی، باید برای تحقق آرمان‌های فراملی انقلاب اسلامی نیز برنامه ریزی و سیاست‌گذاری صورت گیرد. اما در دولت‌های مختلف، همواره میان گفتمان آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی، چرخش وجود داشته است. (حسن پور، ۱۳۹۴: ۱۷۸)

اما در گفتمان اعتدالی روحانی در مقایسه با سایر گفتمان‌های انقلاب اسلامی، سعی شد تفسیرهای ملایم‌تری درخصوص موضوعات و مسائل ایدئولوژیک ارائه شود. در این برداشت، ضمن تلاش برای توازن میان اهداف واقع‌گرایانه و آرمانی، از بزرگ‌نمایی و ایدئولوژیک‌نمودن مسائل پرهیز می‌شود و منافع ملی پررنگ‌تر می‌نماید. چراکه عنصر ایدئولوژیک‌گرایی اعتدالی، ایجاب می‌کند میان هر دو جنبه واقع‌گرایانه و آرمان‌گرایانه و یا میان اهداف ملی و ایدئولوژیک جمهوری اسلامی توازن رعایت شود. (کریمی، ۱۳۹۲: ۷۷)

ایدئولوژیک گرایی اعتدالی به این معنی است که ضمن تاکید بر اصول بنیادین و ارزش های اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی، معتقد به رعایت توازن و تعادل در اهداف ملی و فراملی بدور از هرگونه افراط و تفریط است. ماهیت اسلامی دولت ایجاب می کند که با حداقل مداخله گری و تصدی گری با مشارکت مردم، جامعه مدنی و بخش خصوصی به سامان دهی امور و حل و فصل مشکلات و مسائل ملت بپردازد. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۳۲)

برداشت اعتدالی از مسائل ایدئولوژیک، کاربرد ایدئولوژی در سیاست خارجی را محدود به رعایت دو عنصر مصلحت و منافع ملی می داند و با ملاحظه این دو عنصر از تندروی های ایدئولوژیک در سیاست خارجی و شکل گیری سیاست های تقابلی و تهاجمی جلوگیری می شود و تلاش می شود تا آرمان های انسانی و اسلامی را با توجه به واقعیت های موجود دنبال کند. (محمدنیا، ۱۳۹۴: ۱۹۴)

در این دیدگاه، ارزش های اسلامی و اخلاقی و ماهیت ایدئولوژیک دولت و تعهد دولت در شکوفایی اخلاق اسلامی و تحقق احکام اسلامی مورد تاکید قرار می گیرند. اما در عین حال از بزرگ نمایی و پررنگ نمودن آرمان ها و ایدئولوژیکی نمودن مسائل خودداری می شود. به این معنی که ماهیت ایدئولوژیکی و اسلامی، به معنی دولت مداخله گر و متصدی در همه امور و محدودکننده زندگی مردم و مداخله کننده در زندگی خصوصی آنها نیست. بلکه نوعی آرمان خواهی واقع بینانه است به این معنا که آرزوها را باید با بند مقدمات اسیر کرد تا جانب اعتدال رعایت شود. (روحانی، دنیای اقتصاد، ۱۲ تیرماه ۱۳۹۲)

در عرصه عمل نیز در رویکردهای اتخاذی و جهت گیری های سیاست خارجی هر دو مقوله مصلحت و مقدمات ملی و اولویت بندی اهداف بدون تاکید بیش از حد بر اهداف فراملی و آرمانی مورد توجه قرار می گیرد. به این معنی که ضمن توجه به اهداف فراملی، سعی می شود بین آرمان های انقلاب و منافع ملی نوعی توازن برقرار نماید.

۲-۳. واقع بینی و توازن میان منافع ملی و فراملی:

عنصر واقع بینی در مقایسه با عنصر آرمان گرایی در گفتمان اعتدال گرا، از جایگاه برتری برخوردار است به این معنی که پیگیری اهداف ملی و فراملی بر مبنای شناخت واقعیت ها و امکانات ملی، بدور از هرگونه خوشبینی یا بدبینی افراطی است. در اینجا واقع گرایی به معنی غفلت از آرمان ها و ارزش ها نیست، بلکه متضمن آرمان خواهی و مکمل آن است و پیگیری واقع بینانه آرمان ها و ارزش ها بر مبنای واقعیت های داخلی و خارجی، بصورت توأمان مدنظر است.

برقراری نوعی توازن بین واقع گرایی و آرمان گرایی در سیاست خارجی، به معنی پرهیز از ایدئولوژیکی نمودن مسائل و برقراری تعادل میان اهداف ملی و فراملی است. چراکه ماهیت اسلامی نظام جمهوری اسلامی ایران ایجاب می‌کند که در سیاست خارجی مصالح اسلامی و فراملی در کنار منافع ملی توأمان و همزمان پیگیری شوند. حفظ توازن و تعادل بین مصالح اسلامی و منافع ملی یکی از مختصات گفتمان اعتدال در سیاست خارجی است. (دهقانی فیروزآبادی، همشهری دیپلماتیک، ۳۱ تیرماه ۱۳۹۲)

در این رویکرد، اگرچه واقع بینی در سیاست خارجی یک اصل است، اما در عین حال باید با توجه به ارزش ها و آرمان های جمهوری اسلامی ایران همخوانی داشته باشد و بین واقع بینی و آرمان خواهی، توازن لازم برقرار باشد. از نظر روحانی، اعتدال بدون آرمان گرایی در کنار واقع گرایی امکان پذیر نیست. واقع بینی رابطه نزدیکی با رفتارها و مواضع محاسبه شده در تعیین منافع ملی دارد به این معنی که باید برداشت ها منطبق با شرایط واقعی جهانی، رفتار سایر بازیگران و توانایی های ملی باشد. (روحانی، پایگاه خبری انتخاب، ۸ تیر ۱۳۹۲)

براساس این دیدگاه، دو عنصر جمهوریت و اسلامیت بیانگر جنبه های واقع گرایانه و آرمان گرایانه نظام جمهوری اسلامی ایران است. این دو به عنوان نماد نقش های ملی و مصالح اسلامی، مورد توجه می باشند. جمهوریت و اسلامیت در کنار هم بوده و مجموعه راه

و سیره امام نیز چیزی جز اسلامیت و جمهوریت نیست. (روحانی، خبرگزاری تسنیم، ۱۱ بهمن ۱۳۹۶)

بنابراین واقع بینی به معنی اولویت بندی میان دو دسته از مصالح و منافع ملی و فراملی است و تاکید بر منافع ملی به معنی عدم پیگیری اهداف فراملی نیست بلکه پیگیری اهداف ملی و مصالح اسلامی به عنوان اهداف فراملی به طور همزمان و بدون بزرگ نمایی آنها مدنظر است. این تعادل میان اهداف ملی و فراملی، نوعی سازگاری با هنجارهای بین المللی را تداعی می نماید که ویژگی برجسته آن، تنش زدایی و بهبود تعاملات سیاسی-اقتصادی با سایر بازیگران بویژه با اتحادیه اروپا است.

۲-۴. تعامل سازنده و مبتنی بر تنش زدایی:

در گفتمان اعتدال گرایی، مهم ترین مفهوم که نقش تاثیرگذاری بر جهت دهی سیاست خارجی دارد، رویکرد تعامل موثر و سازنده با دنیای خارج است که در قالب همزیستی مسالمت آمیز، تنش زدایی، اعتمادسازی، احترام و منافع متقابل، تعریف می شود. این رویکرد با ابزار دیپلماسی و مذاکره، تلاش دارد ایران را از پدیده امنیتی عبور دهد. در آستانه روی کار آمدن دولت روحانی، ایران به عنوان تهدیدی برای صلح و امنیت منطقه و جهان مطرح شد و عملاً به سمت امنیتی شدن پیش رفت و اجماعی جهانی علیه ایران شکل گرفت. در چنین فضایی، روحانی ضمن باور به تلاش غرب برای معرفی ایران به عنوان یک پدیده امنیتی تهدیدزا، یکی از اصول سیاست خارجی خود را تلاش همه جانبه برای از بین بردن این طرح معرفی نمود. (رضائی و ترابی، ۱۳۹۲: ۱۴۸)

درواقع دولت تلاش می کند با رویکرد تنش زدایی و تعامل سازنده با کشورهای منطقه و جهان، امنیت ملی و پیرامونی خود را گسترش دهد. در این میان تنها راه تعامل، گفت و گو از جایگاه برابر، اعتمادسازی متقابل و احترام دوجانبه است که مبنای روابط با سایر کشورها از جمله با اتحادیه اروپا را تشکیل می دهد. (روحانی، خبرگزاری ایرنا، ۱۳ مرداد ۱۳۹۲)

بر این مینا، در حوزه سیاست خارجی، رهیافت‌های افراطی و تقابلی کنار گذاشته شد و اساس کار تقویت تنش زدایی و همزیستی مسالمت آمیز با دیگر کشورها عنوان شد. سیاست بین‌الملل دیگر یک معادله ای تک بعدی و یک مجهولی نیست، بلکه به حوزه‌ای چند بعدی تبدیل شده است به این معنی که پیشبرد سیاست‌ها در جهت منافع یک طرف بدون در نظر گرفتن منافع دیگران، غیرقابل تصور است. با این تفکر، راهبرد سازنده در دیپلماسی به این معنی است که بر مبنای احترام متقابل و موقعیت برابر با طرف دیگر وارد تعامل شوید تا بتوانید نگرانی‌های مشترک را پاسخ بگوئید و به اهداف مشترک دست یابید. (روحانی، سایت ریاست جمهوری، ۲۹ شهریور ۱۳۹۲)

با این تفسیر، تنش زدایی و تعامل سازنده در مرکز ثقل سیاست خارجی دولت روحانی قرار گرفت و مهم‌ترین جنبه‌های این رویکرد را می‌توان دوری از تنش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و لزوم برقراری ارتباط، پیگیری دیپلماسی برد برد، رعایت احترام متقابل، تدبیر و اعتدال در سیاست خارجی، ضرورت پرهیز از درگیری ایدئولوژیکی، ضرورت حفظ بازاریابی، آمادگی عملی جهت همزیستی مسالمت آمیز و پذیرش کثرت‌گرایی سیاسی و اقتصادی دانست. (خسروی باب اناری، ۱۳۹۶: ۴۹)

نگاه تعاملی روحانی همراه با دیپلماسی مذاکراتی، زمینه را برای اعتمادسازی و از بین بردن اجماع جهانی علیه ایران فراهم نمود و ضمن تسهیل حل و فصل موضوع‌ها و مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی، به بهبود فضای مناسبات و ارتقا جایگاه ایران نزد اتحادیه اروپا کمک کرد. در نتیجه افزایش تعامل با کشورهای اروپایی در اولویت دستور کار سیاست خارجی کشور قرار گرفت و این کشورها نقش و جایگاه موثری در موضوع هسته‌ای ایران عهده دار شدند.

۲-۵. دیپلماسی برد-برد:

بازی یا دیپلماسی برد-برد، یکی از شیوه‌های اساسی در مذاکرات دیپلماتیک برای طرف‌ها به منظور چانه زنی جهت کسب بیشترین امتیازات است که در مقابل بازی با

حاصل جمع صفر قرار دارد که برد یک طرف متضمن باخت طرف دیگر می باشد. در رویکرد برد-برد، بازی و تعامل با حاصل جمع مثبت دنبال می شود و هر دو طرف توافق می کنند که در عین اینکه امتیازاتی را کسب می کنند، امتیازاتی را نیز به رقیب خود بدهند. (Karlin, 2016: 34)

اصولاً دیپلماسی برد-برد رویکردی انعطافی و قابل مذاکره است و به خودی خود طرف های دعوا را به چانه زنی و بده بستان دعوت می کند. دولت روحانی نیز با شناخت موقعیت جمهوری اسلامی ایران در صحنه بین المللی و در شرایطی که برنامه های هسته ای آن به یکی از چالشی ترین موضوعات بین المللی در سیاست خارجی بویژه در ارتباط با اروپا تبدیل شده بود، تلاش کرد با طرح این دیپلماسی، اوضاع را به نحو مطلوبی در راستای منافع ملی مدیریت نماید. از نظر وی دیپلماسی برد-برد در موضوع مذاکرات هسته ای به این معنی است که طرف مذاکره به حقوق قانونی صلح آمیز هسته ای ایران اذعان داشته و از سوی دیگر ایران نیز اعتماد لازم به طرف های مذاکراتی برای صلح آمیز بودن این فعالیت ها را بدهد. (روحانی، گفت و گو با شبکه ان بی سی آمریکا، ۲۹ شهریور ۱۳۹۲)

شکستن فضای بی اعتمادی میان ایران و کشورهای اروپایی و غربی و خنثی کردن تبلیغات ضد ایرانی و ایران هراسی در منطقه، از جمله اهداف این رویکرد بشمار می آید. با توجه به این شناخت، روحانی از همان ابتدای شروع مذاکرات هسته ای، بر دیپلماسی برد-برد به عنوان رویکرد اساسی ایران در مذاکرات هسته ای تاکید کر و با اعلام پای بندی به این سیاست، در مذاکرات هسته ای با غرب و اروپا گشایش و تحول اساسی ایجاد کرد. (روحانی، خبرگزاری ایرنا، ۱۹ شهریور ۱۳۹۲)

این نگرش انعطاف پذیر مورد توجه و استقبال اتحادیه اروپا قرار گرفت و اتحادیه را به شروع مذاکره و حل اختلافات و مشکلات فیما بین به خصوص مساله هسته ای و گسترش مناسبات ترغیب نمود. به این ترتیب رویکرد دولت در پرونده هسته ای، با اعلام سیاست

نرمش قهرمانانه شروع شد و در قالب رایزنی‌ها و مذاکرات فشرده ایران و گروه ۵+۱ ادامه یافت.

۲-۶. پرهیز از تقابل با ساختارهای نظام بین‌الملل:

دولت اعتدال‌گرای روحانی، اگرچه اصلاتی عادلانه برای ساختار نظام بین‌الملل قائل نیست، اما در صحنه عمل، به منظور تحول چنین نظامی، قائل به تحول تدریجی نظام بین‌الملل از طریق چارچوب‌ها و قواعد مرسوم بین‌المللی است. در این گفتمان، دولت از هرگونه تهاجمی به ساختارهای فعلی نظام بین‌الملل از جمله سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی خودداری می‌کند اما سعی دارد از طریق همراه کردن دیگران و با استفاده از ابزارهایی مانند توسعه همه‌جانبه روابط با بازیگران بزرگ، چندجانبه‌گرایی و مقابله نرم با هژمونی‌گری، به اصلاح نظام کنونی مبادرت ورزد. (محمودخانی، ۱۳۹۵: ۲۳-۲۲)

درواقع تغییر در نظم موجود بین‌المللی در گفتمان اعتدال‌گرای روحانی دچار تحول مفهومی گردید و از آن نوعی سازگاری با مقررات و هنجارهای بین‌المللی، برداشت شد که تلاش دارد برای خود یک نقش دولت تعامل‌گرا و پایبند به قواعد نظام بین‌الملل تعریف کند. در این تعریف هویت غرب به گونه‌ای بازنمایی و تعریف می‌شود که می‌توان به جای تقابل، با آن تعامل کرد. در اتخاذ رویکرد تعاملی و پرهیز از تقابل سیاست خارجی دولت روحانی، ساختار نظام بین‌الملل تاثیرگذار بوده است. درواقع فشارهای ساختاری ناشی از تحریم‌ها و قطعنامه‌های صادر شده علیه ایران توسط شورای حکام، شورای امنیت سازمان ملل (و اتحادیه اروپا)، تهدیدات نظامی رهبران دولت‌های غربی علیه ایران، از جمله متغیرهای ساختاری در شکل‌گیری این رویکرد دولت یازدهم، بشمار می‌آیند. (رسولی ثانی آبادی، ۱۳۹۴: ۱۱۰)

طرفداران این دیدگاه معتقدند رعایت نرم‌ها و هنجارهای بین‌المللی و منافع مشترک با دیگر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، نتیجه اثرات مستقیم ساختارهای نظام بین‌المللی بر رویکردهای سیاست خارجی دولت روحانی بوده است. بنابراین نقش فضای شکل‌گرفته

علیه ایران در تقویت رویکرد مسئولیت پذیری و هنجارمندی دولت وی و دوری از تندروری و سیاست های تقابلی و تهاجمی بی تاثیر نبوده است. (دهقانی فیروزآبادی، همشهری دیپلماتیک، ۳۱ تیرماه ۱۳۹۲)

روحانی معتقد بود در چنین فضایی، عمده مشکلات کشور ناشی از عدم رابطه مناسب با جامعه بین المللی و سایر کشورها است و راه برون رفت از تهدیدات و رفع سایه جنگ، در تعامل سازنده و حل و فصل اختلافات با مذاکره و دیپلماسی است. براین اساس با همه کشورها حتی دشمن، هم می توان مذاکره نمود. با این نگرش، وی در حاشیه نشست مجمع عمومی سازمان ملل متحد با اوپاما تلفنی صحبت کرد و تابوی چند دهه ممنوعیت مذاکره و رابطه با آمریکا را شکست. همچنین با اشاره به تبعیت اروپایی ها از سیاست های آمریکا بویژه در بحث هسته ای، تاکید کرد حتی اگر لازم باشد با آمریکا هم مذاکره می کند و چه بسا مذاکره با آمریکا راحت تر از مذاکره با اروپا است. آمریکایی ها کدخدای ده هستند و با کدخدا بستن راحت تر است. (روحانی، دیپلماسی ایرانی، ۲۴ اردیبهشت ۱۳۹۲)

تاکید بر مذاکره و دیپلماسی، ایران را به عنوان دولتی مسئولیت پذیر و پای بند به هنجارهای بین المللی، بازتعریف نمود که خواستار رعایت هنجارهای بین المللی و پرهیز از تقابل با قواعد و ساختارهای بین المللی است. چنین برداشتی فضای مثبت تعامل گرایانه ای با سازمان ها و نهادهای منطقه ای و بین المللی از جمله با اتحادیه اروپا فراهم نمود و سبب اعتمادسازی و تغییر نگاه اتحادیه اروپا نسبت به ایران گردید.

۲-۷. نرمش در موضوع هسته ای:

تا قبل از توافق هسته ای، برنامه هسته ای ایران یکی از نگرانی ها و دغدغه های جدی اروپا به شمار می آمد که باعث شده بود موضع اتحادیه اروپا به سیاست های آمریکا نزدیک شود و در عمل به انزوای تدریجی ایران و امنیتی شدن فضا و تقویت ایران هراسی و شیعه هراسی انجامید. ادامه این فضای تهدیدآمیز امنیتی، به شدت منافع جمهوری اسلامی ایران را با تهدید مواجه کرد. با اعلام انعطاف در موضوع هسته ای و آمادگی برای رفع ابهامات و

نگرانی‌های دول غربی و اروپایی، برداشت جدیدی مبتنی بر همکاری متقابل شکل گرفت که نتیجه آن گشایش در مذاکرات هسته‌ای و امضاء برجام بود.

شیوه انعطافی روحانی در شروع مذاکرات، تغییری اساسی در رویکردهای اتحادیه از گزینه‌های سخت‌گیرانه تحریمی و فشار و تهدید، به سمت گزینه مذاکره و تحریم ایجاد کرد. اتحادیه اروپا با چرخشی در مواضع قبلی، بر دیپلماسی مذاکره با ایران جهت رفع نگرانی‌های بین‌المللی تأکید کرد. این تغییر مواضع تا حدی بود که برخی از مقامات اتحادیه حتی از برخورداری ایران از انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای که قبلاً خط قرمز غرب و اروپا در مقابل ایران بود، سخن گفتند. (خلیلی، ۱۳۹۳: ۱۴۳)

به این ترتیب دولت روحانی توانست با رویکرد دیپلماسی مذاکره، به مصالحه هسته‌ای دست یابد و آن را از دستور کار شورای امنیت و ذیل فصل هفت منشور خارج نماید و نگرانی و تهدید ناشی از آن را مرتفع کند. حل این موضوع روابط ایران را با بسیاری از کشورها از جمله، با کشورهای اروپایی تلطیف نمود و اجماع بین‌المللی علیه ایران شکست. (موسویان، روزنامه ایران، ۱۳۹۷/۲/۳۰: ۲)

این دستاورد، نشانه پیروزی رویکرد دیپلماسی مذاکره بر تحریم و فشار بود که توانست ضمن برداشتن برخی تحریم‌ها در کنار تعدیل فشارهای سیاسی و روانی ناشی از آن، گشایشی در مناسبات ایران با کشورهای دیگر بویژه اتحادیه اروپا ایجاد کند و در سطح بین‌المللی نیز زمینه را برای تثبیت چندجانبه‌گرایی فراهم نماید. همچنین جایگاه ایران را در تعیین و اثرگذاری بر معادلات سیاسی منطقه افزایش دهد. (کومار پانندی، ۱۳۹۴: ۵۹)

درواقع مذاکرات منتهی به برجام بسیاری از موانع قدرت و نفوذ منطقه‌ای ایران را از میان برداشت و جایگاهی برتر و هژمونیک به جمهوری اسلامی ایران بخشید و زمینه را برای چندجانبه‌گرایی، تقویت نظام عدم اشاعه هسته‌ای بین‌المللی، اثبات حقانیت بین‌المللی برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز ایران، کاهش فشار تحریم‌ها و افزایش توان ایران برای ایفای نقش‌های بین‌المللی فراهم نمود و جایگاه منطقه‌ای و منزلت بین‌المللی ایران تقویت شد.

(خلیلی، ۱۳۹۵: ۱۵۳)

به دنبال این تحول، فضای جدیدی برای همکاری با کشورهای دنیا و پیش نیازی برای گسترش ارتباطات بین المللی در فضای صلح و به دور از تهدید و ایران هراسی شکل گرفت. گفت و گوی تلفنی روحانی با اوباما، ملاقات وی با نخست وزیر انگلیس در سازمان ملل، بازگشایی سفارت انگلیس در تهران، سفر وزرای خارجه انگلیس، فرانسه و مقامات ارشد برخی کشورهای اروپایی، نشانگر بازسازی هویت جدید تلقی شد. (دهشیری، ۱۳۹۴: ۹۲)

از نظر دول اروپایی، با توافق هسته ای، مانع عمده برای تعلیق و کاهش سطح روابط کشورهای عضو اتحادیه اروپا با ایران طی چند سال اخیر از میان برداشته شد. از سویی دیگر جایگاه ایران در معادلات منطقه ای و جهانی ارتقا می یابد و ایران به عنوان یک بازیگر تأثیرگذار منطقه ای مطرح شد و این روند پیامدهای زیادی در منطقه و در صحنه بین المللی برجای گذاشت. (نوازی، ۱۳۹۴: ۱۴)

کشورهای اروپایی معتقد بودند رویکرد تحریم و فشار موثر بوده و باعث گردید دولت روحانی به ناچار رویکرد تعامل و مذاکره با قدرت های بزرگ را بپذیرد. چراکه انزوای ایران در نتیجه تحریم های اروپا و آمریکا، ناآرامی و بی ثباتی در سوریه، افغانستان و عراق و نیز امکان شورش هایی در مناطق کردنشین ایران در صورت تثبیت موقعیت کردهای سوریه، باعث فشار مضاعفی بر ایران بود و پذیرش گفتگو و حل و فصل دیپلماتیک مسائل را برای ایران ناگزیر می ساخت. (Frustenberg, 7 Aug 2013)

بنابراین اتحادیه اروپا با مشاهده تغییر رویکرد دولت ایران به سمت رویکردهای تعاملی، از آن استقبال کرد و از ادامه مذاکرات و دستیابی به توافق هسته ای برجام، حمایت کرد. رویکرد حمایتی اتحادیه، تبادل هیات ها و حضور شرکت های علاقمند اروپایی برای تولید و سرمایه گذاری در ایران را در پی داشت و به تدریج اروپا تلاش نمود جایگاه سنتی خود را در بازار ایران باز یابد. تا بدانجا که موگیرینی مسئول سیاست خارجی اتحادیه، طی بیانیه ای ضمن حمایت از برجام اعلام کرد اتحادیه اروپا در مقابل از الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی حمایت می کند. (Mogerini, 31/07/2016)

اتحادیه اروپا، برجام را به عنوان یک موفقیت در دیپلماسی چندجانبه و زمینه ای برای تغییر رویکرد و استراتژی جدید در قبال ایران مد نظر قرار داد. در این رابطه پارلمان اروپا در اکتبر ۲۰۱۶ با صدور بیانیه ای، ضمن حمایت از توافق برجام، آن را دستاورد قابل ملاحظه ای برای دیپلماسی چندجانبه دانست که نه تنها موجب پیشرفت با دوام در روابط ایران و اتحادیه می شود بلکه همچنین ثبات در کل منطقه را تقویت می کند و می تواند به کاهش تحریم ها و تجدید مناسبات طرفین و همکاری نزدیک در زمینه های دوجانبه و چندجانبه مورد علاقه طرفین کمک نماید. (European Parliament Report, 23 June 2016)

در نتیجه این رویکرد تعاملی اتحادیه اروپا بود که شرکت های اروپایی میلیارد ها دلار توافق با طرف های ایرانی خود امضا کردند و گشایش قابل ملاحظه ای در مناسبات ایران با دنیا بویژه با اتحادیه اروپا شکل گرفت. به گونه ای که علاوه بر مقامات بلندپایه سیاسی کشورها، بیش از ۱۴۵ هیأت تجاری، اقتصادی و سرمایه گذاری عمدتاً از کشورهای حوزه اتحادیه اروپا در طی همان سال اول توافق به ایران سفر کردند و در جهت گیری بازارهای صادراتی ایران گشایش رخ داد که حاکی از فزونی یافتن میزان صادرات از واردات و مثبت شدن تراز تجاری کشور بود. (کمالی اردکانی، ۱۳۹۵: ۵۶)

۳. تاثیر مواضع دولت آمریکا بر رویکرد اتحادیه اروپا نسبت به ایران:

یکی از عوامل دخیل تاثیرگذار بر مناسبات ایران با اتحادیه اروپا، سیاست ها و رویکردهای تقابلی آمریکا علیه ایران است. از همان ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی ایران، آمریکایی ها معتقد بودند رویکردهای سیاست خارجی ایران بیش از اندازه از سیاست داخلی آن و بویژه ضروریات ایدئولوژیکی تاثیر مستقیم پذیرفته است و این جنبه ایدئولوژیکی در شکل دهی به رویکردهای سیاست خارجی آن نسبت به جهان خارج و بویژه در مقابل غرب و آمریکا، نقش موثرتری ایفا می کند. (Brzezinski, 2004: 17-19)

از نظر غرب در کنار این رویکرد ایدئولوژیک، برخی اقدامات دولت ایران در خارج از مرزها از جمله در فلسطین، سوریه و عراق، مصداق حمایت ایران از تروریسم بین المللی است. با این استدلال، آمریکا در کنار شرکای غربی و اروپایی خود، تحریم های سختی علیه ایران اعمال نمود. (Horowitz, 2017: 65-67)

البته واقعیت این است که در درون دستگاه حاکمه آمریکا، رویکردهای یکسانی نسبت به جمهوری اسلامی ایران اتخاذ نشده است. به عنوان مثال اوباما ایران را رژیم دین مدار^۱، با فرهنگ و تمدن باستانی قلمداد می کرد که خود را رهبر جهان تشیع و دشمن سرسخت اسرائیل و طرفدار شعار مرگ بر آمریکا می داند و از حزب الله، حماس، بشار اسد در سوریه و حوثی ها در یمن حمایت می کند. اما وی در عین حال برخلاف رویکرد محور شرارت جورج بوش، معتقد بود باید تلاش کرد از طریق سیاست دوسویه دیپلماسی و فشار، باب مذاکره و گفتگو با ایران را حفظ کرد. اما این سیاست در دولت احمدی نژاد راه به جایی نبرد. (Landler, 2016: 233-340)

با انتخاب آقای روحانی و اتخاذ رویکرد اعتدالی و تاکید بر گفتگو و مذاکره، تمایل متقابلی در غرب و اروپا جهت بهبود فضای روابط و بویژه در شروع مذاکرات هسته ای ایجاد شد که در نهایت منجر به توافق هسته ای برجام در سال آخر دولت اوباما گردید. دونالد ترامپ پس از انتخاب به عنوان رئیس جمهور آمریکا، با رویکرد اوباما در قبال ایران به مخالفت پرداخت. وی سرسختانه با برجام مخالفت کرد و آن را مغایر با منافع آمریکا دانست و تاکید کرد در صورت عدم همکاری ایران برای اصلاح آن، دلیلی بر ادامه تعهد آمریکا به برجام وجود ندارد و از آن خارج می شود. (Trump, October 13, 2017)

بنابراین برجام در طی کمتر از یک سال از عمر خود با دو رویکرد متناقض دولت های آمریکا روبرو گردید. در حالی که رویکرد مذاکره ای و تحریمی دولت اوباما بیشتر بر انگیزه متعهدسازی ایران به قواعد و هنجارهای بین المللی مبتنی بود، انگیزه اصلی دولت ترامپ

^۱ -Theocracy

پیشبرد حداکثری منافع ملی آمریکا فارغ از چارچوب‌ها و محدودیت‌های حقوقی بین‌المللی است. از این منظر پذیرش برجام برای دولت اوباما سیاستی کارآمد بود چون سیاست هسته‌ای ایران را با هنجارهای بین‌المللی هماهنگ می‌کرد اما برای دولت ترامپ با این استدلال که فاقد منفعت قابل توجه برای آمریکاست، ناکارآمد تلقی شد. (قنبرلو، ۱۳۹۷: ۷۶)

درواقع تاکید ترامپ بر شعار «نخست آمریکا»^۱، اشاره به دیدگاه یکجانبه‌گرایانه وی در سیاست خارجی است که یکی از ثمرات آن مخالفت با برجام بود. در نگاه یکجانبه‌گرایانه ترامپ، با این استدلال که برجام نتوانسته است مانع جدی بر مطامع هسته‌ای و موشکی و منطقه‌ای ایران ایجاد کند و منافع آمریکا را تامین نماید با آن مخالفت کرد. (Goldberg, 24 Jan 2017)

از نظر ترامپ، ایران بعد از این توافق و برداشتن تحریم‌ها، دسترسی بهتری به منابع مالی یافته و توانسته است حدود ۴۰ درصد بودجه نظامی خود را افزایش دهد و به تقویت توان موشکی و نیز نقش منطقه‌ای خود در خاورمیانه بیفزاید و در عین حال در آستانه دستیابی به توان هسته‌ای در کوتاه‌ترین زمان قرار گیرد. بنابراین برجام سازوکارهای لازم برای بازدارندگی ایران را ندارد و در صورت ادامه می‌تواند منجر به مسابقه تسلیحاتی هسته‌ای در خاورمیانه شود. توافق فوق‌نمی‌تواند جلو خواست سلاح هسته‌ای ایران را بگیرد پس باید از آن خارج شد. (Trump, 8 May, 2018)

این موضع ترامپ، نشان می‌دهد سیاست خارجی وی، جهت‌گیری یکجانبه‌گرایی و برتری‌جویی داشته و برخلاف منطق چندجانبه‌گرایی کشورهای اروپایی است. یکجانبه‌گرایی وی در سطح خارجی با خروج از پیمان‌های چندجانبه اقتصادی و همکاری‌های تجاری مانند ترانس پاسفیک و تهدید به خروج از نفتا آشکار شده است. تلاش برای تضعیف

^۱ -America First

اتحادیه اروپا و تنظیم مناسبات آمریکا با تک تک کشورهای اروپایی نمود دیگری از منطق یکجانبه گرایی دولت جدید آمریکا است. (یزدان فام، ۱۳۹۵: ۱۵۰)

اتحادیه اروپا با این رویکرد دولت ترامپ به مخالفت پرداخت و آن را ماجراجویی در راستای یکجانبه گرایی دانست و به رغم مخالفت آمریکا، بر حفظ و حمایت از برجام تاکید کرد. اتحادیه تا قبل از خروج آمریکا از برجام، حفظ برجام را ابزاری برای قدرت نمایی خود در برابر یکجانبه گرایی آمریکا می دانست. بنابراین اصرار دارد که آمریکا نباید تصمیم های سیاسی خود را بر دیگر کشورهای مستقل و نهادهای بین المللی جهان تحمیل کند. اتحادیه همچنین به منظور متقاعد نمودن ایران به ماندن در برجام، اعلام کرد بر روی مکانیزمی کار می کند تا تجارت مشروع با ایران را ممکن سازد. (موگرینی، سایت تابناک، ۳ مهر ۱۳۹۷)

بنابراین اتحادیه اروپا تلاش دارد در شرایطی که آمریکا از برجام خارج شده است، برجام و تداوم همکاری و برآوردن منافع ایران از برجام را حفظ نماید. اما به گفته آقای ظریف وزیر امور خارجه، این موضع اروپا مورد قبول دولت آمریکا نیست لذا آمریکایی ها تمام تلاش خود را می کنند تا به هر شکل ممکن در روابط ایران و اروپا مزاحمت ایجاد کنند و در این راستا سعی کردند مسائل منطقه را وارونه جلوه داده و ایران هراسی نمایند. (ظریف، خبرآنلاین، ۱۷ آذر ۱۳۹۷)

بنابراین اگرچه اتحادیه اروپا و کشورهای عضو آن از برجام حمایت می کنند، اما مشکل اصلی این است که آمریکا نه تنها تحریم ها را مجدد اعمال کرده بلکه تلاش می کند سایر کشورها را تحت فشار قرار داده تا بین روابط اقتصادی با آمریکا و ایران، یکی را انتخاب کنند. (موسویان، مردم سالاری آنلاین، ۸ دیماه ۱۳۹۷) بنابراین به رغم ترغیب شرکت های اروپایی به امضاء میلیاردها دلار توافق اقتصادی با ایران، واقعیت این است که به دلیل خروج آمریکا از برجام و وضع تحریم های این کشور علیه شرکت هایی که با ایران همکاری کنند، در عمل همه این توافقات منتفی هستند. درواقع اگرچه اروپا تا کنون از نظر سیاسی برای

حفظ برجام، اراده مثبتی از خود نشان داده است اما در بعد اقتصادی به تعهداتش عمل نکرده است. (موسویان، سایت تابناک، ۱۸ آذر ۱۳۹۷)

۳-۱. اشتراک مواضع ایران و اروپا در مخالفت با یکجانبه‌گرایی آمریکا:

توافق برجام به عنوان یک توافق بین‌المللی در راستای تقویت چندجانبه‌گرایی و منافع اتحادیه اروپا است. در واقع مخالفت با یکجانبه‌گرایی آمریکایی و تقویت چندجانبه‌گرایی، هدف مشترک ایران و اتحادیه بشمار می‌آید. از نظر اتحادیه، جنبه تقویت چندجانبه‌گرایی توافق برجام، یکی از مؤلفه‌های اساسی معماری منع اشاعه در دنیا است و از اهمیت حیاتی برای امنیت اروپا، منطقه و کل جهان برخوردار است. لذا بر جنبه امنیتی برجام و حفظ آن به رغم مخالفت یکجانبه آمریکا، تاکید دارند و مصمم هستند طبق قوانین اتحادیه و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت از منافع فعالان اقتصادی که در حال تعامل قانونی با ایران هستند، حمایت نمایند. به همین دلیل در مرحله اول، قانون انسداد^۱ یا بازدارنده تحریم‌ها را از هفتم آگوست ۲۰۱۸ برای محافظت از شرکت‌های اروپایی در حال تعامل قانونی با ایران در برابر آثار تحریم‌های فراسرزمینی آمریکا اجرایی کنند. (موگرینی، سایت تابناک، ۱۶ مرداد ۱۳۹۷)

اتحادیه توافق برجام را دارای اهمیت راهبردی می‌داند و حفظ آن برای منافع اتحادیه حیاتی است. به همین دلیل تمام تلاش خود را بکار می‌برد تا ایران را به ماندن در برجام متقاعد نماید و به همراه روسیه و چین به دنبال طراحی و اجرایی شدن ساز و کار ویژه مالی (SPV)^۲ پس از خروج آمریکا از توافق هسته‌ای با ایران هستند تا مسیرهای مرادده تجاری با ایران حفظ شود. (موگرینی، حاشیه نشست مجمع عمومی سازمان ملل، شبکه خبر ۴ مهرماه ۱۳۹۷)

در چنین شرایطی تصمیم یکجانبه و رویکرد مخالفت دولت آمریکا در مقابل برجام، برای اتحادیه اروپا قابل قبول نیست. بنابراین رهبران اروپا در تلاش هستند به رغم خروج آمریکا

^۱ - Blocking Statute

^۲ - Special Purpose Vehicle

از برجام و بازگشت تحریم ها علیه ایران، آن را حفظ نمایند چراکه برجام همچنان کارآمد بوده و می تواند اهداف مورد نظر اروپا را تامین نماید. (Herszenhorn, 8/6/2018)

در حالی که ترامپ بر بازگشت تحریم ها در جهت تغییر رفتار تهدیدآمیز و بی ثبات کننده ایران در منطقه تاکید می کند، اما اتحادیه از برجام و تداوم آن حمایت می کند. در این رابطه، جرمی هانت وزیر خارجه انگلیس در بیانیه ای ضمن ابراز تاسف از تحمیل تحریم های جدید آمریکا، تاکید کرد که اتحادیه اروپا مصمم است تا از فعالان اقتصادی که به تجارت قانونی با ایران ادامه می دهند، حمایت نماید. (Riley, 6 August 2018)

مسئول سیاست خارجی اتحادیه نیز تاکید کرد که اتحادیه و اعضای آن با کمک جامعه بین المللی بر حفظ توافق هسته ای با ایران اصرار دارند چراکه اروپا تنها با هدف ملاحظات تجاری و اقتصادی به دنبال حفظ برجام نیست، بلکه هدف اصلی از ادامه این توافق جلوگیری از دستیابی ایران به سلاح هسته ای و عدم اشاعه هسته ای و جلوگیری از بحران امنیتی در خاورمیانه است. (Mogherini, 1 Jan 2019)

سرانجام اتحادیه اروپا در ۳۱ ژانویه ۲۰۱۹ با صدور بیانیه ای اعلام کرد سه کشور اروپایی انگلیس، آلمان و فرانسه سازوکار ویژه ای برای حمایت از مبادلات تجاری (INSTEX)^۱ به منظور تسهیل تجارت مشروع با ایران ایجاد کرده اند. (Mogherini, 31 Jan 2019)

کشورهای عضو اتحادیه بر تلاش های خود به منظور حفظ ترتیبات برجام در مقابل اجرای تعهدات کامل ایران در برجام از جمله همکاری با آژانس بین المللی انرژی اتمی تاکید کردند. این اقدام اروپا گام نخست در جهت حفظ برجام پس از خروج آمریکا از آن است. (France Diplomatie , 31 Jan 2019)

اما اگرچه اتحادیه اروپا، حفظ برجام و برآوردن منافع ایران و مخالفت با تحریم های آمریکا را به عنوان هزینه کرد خود در مقابل تقویت چندجانبه گرایی و مخالفت با یکجانبه گرایی آمریکایی می داند و بر سازوکار ویژه مالی با ایران تاکید دارد، اما در مقابل انتظار

^۱ - Instrument for Supporting Trade Exchanges

دارد ایران نیز بتواند لویح مبارزه با پولشویی با عنوان FATF^۱ را به تصویب برساند. موضوعی که هنوز در مراکز تصمیم‌گیری ایران محل مناقشه است و در صورت عدم تصویب آنها، کشورها و شرکت‌های اروپایی برای مراوده با ایران، با مانع جدی مواجه خواهند شد.

۳-۲. اهداف متفاوت ایران و اروپا در برجام:

از نظر اتحادیه اروپا، یکی از اهداف اصلی توافق هسته‌ای، جنبه امنیتی آن می‌باشد که به دنبال رفع نگرانی‌ها و تهدیدات امنیتی ناشی از فعالیت‌های هسته‌ای ایران است. برای اتحادیه این جنبه به مراتب اهمیت بیشتری نسبت به منافع اقتصادی برجام دارد. آنچه برای اتحادیه اولویت دارد، نه منافع اقتصادی بلکه منافع امنیتی است چراکه در غیاب برجام، امنیت منطقه و اروپا در معرض خطر خواهد بود. بدون توافق هسته‌ای، هیچ راه ممکن برای دستیابی به شرایطی بهتر در حوزه امنیت منطقه وجود نخواهد داشت. (موگرینی، روزنامه شرق، ۱۳۹۷/۳/۸: ۱ و ۱۵)

بنابراین اتحادیه اروپا به دو دلیل سیاسی-امنیتی و اقتصادی خواهان حفظ برجام و بهبود مناسبات با ایران است. اتحادیه اروپا به شدت از تداوم تنش و جنگ در خاورمیانه هراس دارد، چرا که این مساله می‌تواند به افزایش مهاجرت و متعاقب آن افزایش مشکلات کشورهای اروپایی در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و از همه مهم‌تر امنیتی بینجامد. در حوزه اقتصادی نیز اروپا به بازار ایران برای کسب سود بیشتر توجه دارد. (نقیب‌زاده، همشهری دیپلماتیک، ۱۳۹۶/۱۰/۱۰)

اما قطبی‌سازی روابط طرفین به دلیل خروج آمریکا از برجام و بازگشت تحریم‌های این کشور، بر رویکرد حمایتی اروپایی‌ها نسبت به برجام، تاثیر گذاشته و آنها را نسبت به رابطه اقتصادی با ایران محتاط‌تر نموده است. عامل اصلی این دست به عصا بودن اتحادیه اروپا، به مناسبات گسترده اتحادیه اروپا با آمریکا برمی‌گردد که عمق استراتژیک روابط این دو بازیگر مهم جهانی را نشان می‌دهد که مانع از آن می‌شود اتحادیه بتواند مستقلانه و

^۱- Financial Action Task Force

طولانی مدت در برابر خواست آمریکا دوام بیاورد. آمریکا و اتحادیه دارای روابطی محکمی هستند و اقتصادهای آنها به شکل پیچیده ای به هم مرتبط هستند. (Federica Mogherini ,11/02/2017,

قدرت های بزرگ اروپایی یعنی آلمان، فرانسه و بریتانیا، تحت فشار شدیدی از سوی واشینگتن هستند تا همانند آمریکا از توافق هسته‌ای ایران خارج شوند و به تعهدات برجامی خود عمل نکنند. در شرایطی که اتحادیه اروپا به دلایل تبعات امنیتی و اقتصادی مصمم است تا ایران را در این توافق حفظ نماید، اما سوال این است که آیا می توانند در مقابل این فشارهای آمریکا به تعهدات خود عمل کنند؟ (Salehi, 14 December 2018)

در حالی که غرب و اروپا، مهم ترین هدف برجام را رفع تهدید امنیتی ایران اتمی می دانند در مقابل، دولت روحانی هدف عمده برجام را پذیرش حق غنی سازی و رفع تحریم ها و فشارهای اقتصادی می داند. این تفاوت اهداف امنیتی و اقتصادی طرفین باعث می شود توجیه و اقناع یکدیگر نسبت به اجرای تعهدات برجام سخت تر شود. چراکه اتحادیه اروپا از یک سو به دنبال حفظ منافع برجام و متقاعد نمودن ایران به ماندن در برجام است اما از سوی دیگر در مقابل مخالفت آمریکا و تاکید بر اعمال تحریم های تجاری و اقتصادی علیه شرکت های اروپایی، نمی تواند خیلی دوام بیاورد و لذا در اجرای تعهدات برجامی خود محتاط عمل خواهد کرد.

نتیجه گیری

تحلیل عناصر گفتمان اعتدال گرایی نشان می دهد عناصر و مولفه های مهمی شامل اعتدال گرایی، ایدئولوژیک گرایی اعتدالی، توازن میان واقع گرایی و آرمان گرایی یا میان اهداف ملی و فراملی، در شکل دهی و جهت گیری به سیاست خارجی دولت روحانی، نقش موثر داشته اند. روحانی در چارچوب گفتمان خود با پرهیز از ایدئولوژیک نمودن مسائل، به بازتعریفی اعتدالی و واقع بینانه تری از هنجارها، منافع، اهداف ملی، فراملی و آرمانی در

سیاست خارجی پرداخت که در مقایسه با گفتمان دولت اصول‌گرای احمدی‌نژاد، تا حد زیادی ملایم‌تر بود. مولفه‌های فوق، هویتی جدید مبتنی بر تعامل سازنده و تنش‌زدا و بدور از بزرگ‌نمایی رویکردهای انقلابی و ایدئولوژیک در سیاست خارجی برای خود بازتعریف نمود و تلاش کرد ضمن اعتمادسازی با سایر بازیگران بویژه کشورهای عضو اتحادیه اروپا، به سمت رویکردهای تعاملی و پرهیز از تقابل حرکت نماید.

عناصر اصلی گفتمان روحانی در حوزه عمل در سیاست خارجی در قالب رویکردهایی از قبیل تعامل سازنده و پرهیز از مواضع تنش‌زا و تهاجمی در عرصه بین‌المللی، دیپلماسی برد-برد و سیاست نرمش قهرمانانه نمایان شد که باعث تغییر اساسی در جهت‌گیری سیاست خارجی و تلقی‌سازگاری با ساختارهای بین‌المللی از آن برداشت گردید. این برداشت، زمینه را برای رایزنی با غرب و شروع مذاکرات هسته‌ای و تلاش برای اعتمادسازی با طرف‌های خارجی بویژه با کشورهای عضو اتحادیه اروپا به عنوان یکی از طرف‌های عمده تجاری و اقتصادی فراهم نمود. در نتیجه، فضای هنجاری غیر تهاجمی در غرب و اروپا به نفع ایران شکل گرفت که متقابلاً موقعیت و جایگاه گفتمان دولت روحانی را در داخل تقویت نمود.

بنابراین بطور متقابل در شکل‌گیری و هویت بخشی سیاست خارجی دولت روحانی، نقش و تاثیر ساختار بین‌المللی از جمله اتحادیه اروپا قابل انکار نیست. چراکه از منظر سازه‌انگاری، کنشگران در صورت افزایش تهدیدها و چالش‌ها از سوی سایر کارگزاران یا نهادها و ساختارهای بین‌المللی، سعی می‌کنند با تغییر و بازتعریف هویت و نظام معنایی خود، هویتی سازگارتر با هنجارهای دیگر کنشگران و ساختارهای بین‌المللی از خود ارائه دهند تا در پیگیری اهداف و منافع خود با مشکلی مواجه نشوند. دولت روحانی نیز در آستانه روی کار آمدن با بیشترین حجم تهدیدها، فشارها و تحریم‌های ناشی از قطعنامه‌های تحریمی شورای امنیت سازمان ملل، دولت آمریکا و اتحادیه اروپا در زمینه هسته‌ای مواجه شد. اما با درک فضای جدید بین‌المللی، به این باور رسید که برای عبور از چالش‌های داخلی و خارجی، نیاز به بازتعریفی ملایم‌تر از مولفه‌های هویت‌ساز سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

متناسب با شرایط و ساختار بین المللی دارد. در نتیجه این دیدگاه انعطافی و تفسیر ملایم، برداشت غرب ستیزی و استکبارستیزی دولت های گذشته که تقابل با غرب را در پی داشت، به سمت رویکردهای تعاملی دچار تحول و تغییر گردد.

از نگاه اروپا، رفتارها و رویکردهای انعطافی دولت روحانی، علائم مثبتی از مسئولیت پذیری و سازگاری با هنجارهای ساختار بین المللی به جهان مخابره نمود که جنبه اعتمادساز داشت و استقبال غرب و اروپا برای ازسرگیری تماس ها و رایزنی ها را در پی داشت. رهیافت های جدید، در شروع و تداوم مذاکرات هسته ای و افزایش اعتماد و نزدیک سازی دیدگاه ها و حل و فصل موضوع هسته ای کارآمد افتاد و در نهایت منجر به توافق هسته ای گردید که ضمن کاهش التهابات فضای مناسبات ایران و اتحادیه اروپا، فصل نوینی در مناسبات و همکاری های طرفین ترسیم نمود.

توافق هسته ای برجام به عنوان مهم ترین دستاورد دولت روحانی در سیاست خارجی، ضمن پذیرش حق غنی سازی و لغو قطعنامه های تحریمی شورای امنیت، ایران را از ذیل فصل هفت منشور سازمان ملل متحد خارج کرد و با امنیت زدایی از برنامه هسته ای، سایه تهدید و جنگ را دور نمود. در مقابل از نگاه اتحادیه اروپا نیز توافق هسته ای، اهداف اصلی اروپا یعنی امنیت منطقه ای و جهانی، تقویت چندجانبه گرایی و مخالفت با یکجانبه گرایی آمریکا در کنار منافع سیاسی و اقتصادی مورد نظر اروپا را بهتر تامین می نماید.

اما سیاست خروج ترامپ از برجام و بازگشت تحریم ها و افزایش فشار آمریکا بر کشورها و شرکت های اروپایی طرف همکاری با ایران، مانع جدی در مسیر اجرای کامل برجام ایجاد نمود. در چنین شرایطی اتحادیه اروپا و بویژه سه کشور اروپایی طرف توافق هسته ای با ایران یعنی انگلیس، فرانسه و آلمان، با تصویب سازوکار ویژه مالی برای تسهیل روابط اقتصادی و بازرگانی با ایران، سعی دارند برجام را حفظ نمایند.

به این ترتیب می توان گفت عناصر گفتمان اعتدال دولت روحانی بر تلطیف روابط و مناسبات ایران با اتحادیه اروپا تاثیرگذار بود و منجر به توافق هسته ای به عنوان عمده ترین

دستاورد دولت روحانی گردید. اما هنوز ایران موفق به بهره‌گیری کامل از منافع برجام نشده است و دسترسی ایران به موسسات مالی و بانکی و تجاری اروپا با مانع جدی روبروست. این در شرایطی است که اروپا حاضر نیست به خاطر ایران وارد نزاع‌های حقوقی، تجاری و اقتصادی با واشنگتن شود. حجم و گستردگی مبادلات تجاری و وابستگی اقتصادهای اروپا و آمریکا باعث شده تصمیم‌گیری برای ادامه و حفظ برجام برای اتحادیه اروپا سخت شود. بنابراین این امکان وجود دارد که در نهایت کشورها و شرکت‌های اروپایی در مقابل فشار آمریکا، ناگزیر به پیروی از سیاست‌های آمریکا و عقب‌نشینی از تعهدات برجامی و کاهش سطح مناسبات خود با ایران شوند. با وجود این دولت روحانی امیدوار است با سازوکارهای مالی تعبیه شده از سوی اتحادیه و نیز تصویب لوایح مبارزه با پولشویی از سوی ایران، طرف اروپایی را به اجرای تعهدات برجامی به رغم مخالفت دولت آمریکا، متقاعد نماید.

منابع:

- آزادی، افشین؛ ترابی، محمد و حیدرپور، ماشاءالله (۱۳۹۹). «جمهوری اسلامی ایران و فضای مجازی؛ راهکارهایی برای حل چالش‌ها»، **فصلنامه مطالعات دفاع مقدس**، سال ششم، شماره ۳، صص ۱۴۷-۱۷۸.
- جنیدی، رضا و ملائی، مسعود (۱۳۹۸). «راهبردهای مبتنی بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در مقابله با قدرت هوشمند ایالات متحده آمریکا»، **فصلنامه راهبرد سیاسی**، دوره ۳، شماره ۸، صص ۶۵-۸۹.
- حسن پور، جمیل (۱۳۹۴) «تبیینی تفویک از چالش های منافع ملی در رویکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: معمای آرمان-واقعیت»، **فصلنامه پژوهش‌های روابط بین الملل**، (۱) ۱۶، صص ۲۰۷-۱۷۱.
- خسروی باب اناری، ملک تاج (۱۳۹۶) «رویکرد سیاست خارجی دولت یازدهم نسبت به نظم و امنیت منطقه خاورمیانه»، **فصلنامه مطالعات روابط بین الملل**، (۱۰) ۳۹، صص ۵۸-۳۱.
- خلیلی، رضا (۱۳۹۵) «پیامدهای منطقه ای و بین المللی برجام؛ رویکردی استراتژیک»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، (۱۹) ۲، صص ۱۵۸-۱۳۱.
- خلیلی، رضا (۱۳۹۳) «انتخابات ریاست جمهوری یازدهم و چشم انداز برنامه هسته ای جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، (۱۷) ۱، صص ۱۵۴-۱۲۱.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۹۴) «توافق هسته ای و برساختگی هویت جدید ایران در افکار عمومی بین المللی»، **فصلنامه پژوهش‌های روابط بین الملل**، (۱) ۱۶، صص ۱۰۲-۷۳.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۲) «گفتمان اعتدال در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، **همشهری دیپلماتیک**، ۳۱ تیرماه، شماره ۷۴.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۳) «گفتمان هسته ای دولت یازدهم، ۱۳۹۳»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، (۱۷) ۱، صص ۱۲۰-۹۲.
- ذولفقاری، مهدی و دشتی، فرزانه (۱۳۹۷). «مؤلفه‌ها و ظرفیت‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در دیپلماسی فرهنگی»، **دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم**، دوره ۸، شماره ۲، صص ۱۲۷-۱۵۴.
- رسولی ثانی آبادی، الهام (۱۳۹۴) «رویکردهای چهارگانه تجزیه و تحلیل سیاست خارجی: مورد دولت یازدهم»، **فصلنامه روابط خارجی**، (۷) ۱، صص ۱۱۹-۹۳.

- رضائی، علیرضا و قاسم ترابی (۱۳۹۲) «سیاست خارجی دولت حسن روحانی تعامل سازنده در چهارچوب دولت توسعه‌گرا»، **فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی**، (۵) ۱۵، صص ۱۶۱-۱۳۱.
- روحانی، حسن (۱۲ تیرماه ۱۳۹۲)، **دنیای اقتصاد** قابل‌بازیابی در: <https://donya-e-eqtasad.com/۲۷۳۵۸۳۹/>
- روحانی، حسن (۱۴ آبان ۱۳۹۶)، **همشهری آنلاین**، در سایت : <http://hamshahrionline.ir/details/387495/Iran/politics>
- روحانی، حسن (۱۱ بهمن ۱۳۹۶)، **خبرگزاری تسنیم**، قابل‌بازیابی در : <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1396/11/11/1643427/>
- روحانی، حسن (۱۳ مرداد ۱۳۹۲)، **خبرگزاری ایرنا**، سخنرانی در مراسم تحلیف، قابل‌بازیابی در <http://www.irna.ir/fa/News/82745997> :
- روحانی، حسن (۱۹ شهریور ۱۳۹۲)، **خبرگزاری ایرنا**، قابل‌بازیابی در ۶ شهریور ۱۳۹۳ : <http://www.irna.ir/fa/News/81290015>
- روحانی، حسن (۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۲)، **دیپلماسی ایرانی**، سخنرانی در جمع دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف، قابل‌بازیابی در **دیپلماسی ایرانی** ۲۴ اردیبهشت ۱۳۹۲ : <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1916161>
- روحانی، حسن (۲۹ شهریور ۱۳۹۲)، **گفتگو با شبکه ان بی سی آمریکا**، قابل‌بازیابی در سایت باشگاه خبرنگاران جوان <http://www.yjc.ir/fa/news/4561161> :
- روحانی، حسن (۲۹ شهریور ۱۳۹۲)، **سایت ریاست جمهوری**، «چرا ایران به دنبال تعامل سازنده است»، قابل‌بازیابی در <http://president.ir/fa/71341> :
- روحانی، حسن (۸ تیرماه ۹۲) «سخنرانی در همایش افق رسانه»، **پایگاه خبری تحلیلی انتخاب**، قابل‌بازیابی در سایت <http://www.entekhab.ir/fa/news/119133/> :
- زیبایی نژاد، مریم (۱۳۹۸). «احیای انگاره‌های مهم هویتی در پرتو انقلاب اسلامی ایران»، **فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی**، دوره ۸، شماره ۲۹، صص ۱۸۷-۲۰۶.
- سنائی، اردشیر (۱۳۹۳) «روابط ایران و اتحادیه اروپا پس از روی کار آمدن دولت یازدهم»، **پژوهشنامه روابط بین‌الملل**، صص ۱۷۸-۱۴۵.
- ظریف، محمدجواد (۱۷ آذر ۱۳۹۷)، **خبرآنلاین**، قابل‌بازیابی در : <https://www.khabaronline.ir/news/1210521>
- قنبرلو، عبدالله (۱۳۸۷) «بررسی رویکردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر مساله‌کارگزار-ساختار»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، (۱۱) ۲، پی‌اچ ۴۰، صص ۳۷۷-۳۴۹.

- قنبرلو، عبدالله (۱۳۹۷) «مبنای نظری تحریم های مربوط به برنامه هسته ای ایران: مقایسه دیپلماسی دولت های ترامپ و اوباما»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، ۲(۲۱)، صص ۱۰۰-۷۵.
- کاظمی، پریسا و بشیری، اکبر (۱۳۹۸). «سازوکارهای تضمین حقوق بنیادین بشر در نظام حقوقی عمومی ایران»، **دو فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی**، دوره ۸، شماره ۱۶، بهار و تابستان، صص ۱۴۰-۱۱۹.
- کریمی، غلامرضا (۱۳۹۲) «بررسی گفتمان اعتدال محور دولت یازدهم بر مبنای واقع گرایی آرمان گرایانه»، **همایش سیاست خارجی اعتدال گرا**، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۲۱ اسفند، قابل بازیابی در : www.profdoc.um.ac.ir/articles/a/1040817.pdf
- کمالی اردکانی، مسعود (۱۳۹۵) «تاثیرات برجام بر تجارت خارجی جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، ۲(۱۹)، صص ۸۲-۵۳.
- کومار پانندی، سانجی (۱۳۹۴) «پیامدهای توافق هسته ای بر سیاست های منطقه ای ایران»، **فصلنامه سیاست خارجی**، ۳(۲۹)، صص ۷۸-۵۷.
- محمدنیا، مهدی (۱۳۹۴) «بررسی تطبیقی سیاست خارجی دولت های اصول گرا و اعتدال»، **فصلنامه سیاست پژوهی**، ۱(۲)، صص ۲۰۴-۱۷۵.
- محمودخانی، زهرا (۱۳۹۵) «بررسی مقایسه ای گفتمان های سیاست خارجی دولت دهم و یازدهم و تاثیر آن بر امنیت منطقه خاورمیانه (۱۳۹۴-۱۳۸۴)»، **فصلنامه سیاست خارجی**، ۲(۳۰)، صص ۳۵-۷.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۳) «سازه انگاری به عنوان فرانظریه روابط بین الملل»، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی**، شماره ۶۵، پاییز، صص ۱۴۳-۱۱۳.
- موسویان، حسین (۳۰ اردیبهشت ۱۳۹۷)، روزنامه ایران، ص ۲.
- موسویان، حسین (۱۸ آذر ۱۳۹۷)، سایت تابناک، قابل بازیابی در: <https://www.tabnak.ir/fa/news/۸۵۸۹۷۶>
- موسویان، حسین (۸ دیماه ۱۳۹۷)، مردم سالاری آنلاین، قابل بازیابی در : <https://www.mardomsalari.ir/interview/100022>
- موگرینی، فدریکا (۱۶ مرداد ۱۳۹۷)، سایت تابناک، قابل بازیابی در : <http://www.tabnak.ir/fa/news/823105>

- موگرینی، فدریکا (۳مهرماه ۱۳۹۷)، سایت تابناک :
<http://www.tabnak.ir/fa/news/837095>
- موگرینی، فدریکا (۴ مهرماه ۱۳۹۷)، مصاحبه مطبوعاتی در حاشیه نشست مجمع عمومی سازمان ملل، شبکه خبر، قابل بازیابی در :
<http://www.irinn.ir/fa/news/628666/>
- موگرینی، فدریکا (۸ خرداد ۱۳۹۷)، روزنامه شرق، صص ۱ و ۱۵.
- نصری، قدیر (۱۳۸۵) «فهم کانستراکتیویستی امر سیاسی»، **مطالعات راهبردی**، (۹) ۳۴، صص ۷۳۷-۷۱۲.
- نقیب زاده، احمد (۱۳۹۶) «دیپلماسی عمومی، رصد روابط ایران و اروپا در سال ۲۰۱۸»، روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۰ دی ماه ۱۳۹۶، قابل بازیابی در-<https://donya-e-eqtasad.com/-64/3334034>
- نوازی، بهرام (۱۳۹۴) «ارزیابی محافل غربی از پیامدهای خاورمیانه ای برجام برای سیاست خارجی ایران»، **فصلنامه سیاست خارجی**، (۲۹) ۴، صص ۲۶-۷.
- یزدان فام، محمود (۱۳۹۵) «سیاست خارجی ترامپ و جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، (۱۹) ۴، صص ۱۶۴-۱۳۹.
- Adler, E (1997) "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, 3: 319-363.
- Brzezinski, Zbigniew and Robert Gates (2004) "Iran: Time For A New Approach", Report of an Independent Task Force.
- European Parliament (23 June 2016) "An EU Strategy for relations with Iran after the nuclear deal", Directorate-General For External Policies, Policy Department, in: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578005/EX_PO_IDA\(2016\)578005_EN](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578005/EX_PO_IDA(2016)578005_EN).
- France Diplomatie (31 Jan 2019), "Joint statement on the creation of INSTEX" in: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/iran/events/article/joint-statement-on-the-creation-of-instex-the-special-purpose-vehicle-aimed-at>.
- Frustenberg, Kai (7 Aug 2013) "Iran's New President: Foreign Policy Challenges for Rohani", *Institute of Peace and Conflict Studies*, 4073, in: http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=4073.
- Goldberg, Jonah (24 Jan 2017) "What Trump means when he says 'America first'", *Los Angeles Times*, in:

<https://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-goldberg-america-first-20170124-story.html>

- Jackson, Robert and Sorensen, Georg (2006) "Introduction to International Relations Theories and Approaches", 3rd edition, Oxford university press.
- Horowitz, David (2017) "Big Agenda; President Trump's Plan to Save America", Humanix Books, West Palm Beach, USA.
- Herszenhorn, David (8/6/2018) "Europe vows to fight for Iran deal as US renews sanctions", in: <https://www.politico.eu/article/federica-mogherini-europe-vows-to-fight-for-iran-deal-as-us-donald-trump-renews-sanctions>.
- Karlin, R. Anna and Yuval peres (2016) "Game Theory, Alive", in: <https://homes.cs.washington.edu/~karlin/GameTheoryBook.pdf>
- Landler, Mark (2016) "Alter Egos", Random House, New York.
- Kubalkova, Vendulka (2001) "Foreign Policy in a Constructed World, International Relations in Constructed World", Armonk, M.E. Sharpe.
- Mogherini, Federica (31/07/2016), in: <http://www.irna.ir/en/News/82170250>.
- Mogherini, Federica (1 Jan 2019) in: <https://www.livemint.com/Opinion/RdCS/Federica-Mogherini-Shaping-Europes-present-and-future.htm/>
- Mogherini, Federica (11/02/2017), European Union External Action, in: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/20409/mogherini-underlines-importance-eu-us-ties>.
- Mogherini, Federica (31/01/2019), "Statement by High Representative; creation of INSTEX, Instrument for Supporting Trade Exchanges", European Union External Action, in: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/57475/statement-high-representativevice-president-federica-mogherini-creation-instex-instrument_en
- Nugroho, Ganjar (2008) "Constructivism and International Relations Theories, Global & Strategis", Th. II, No. 1, Januari-Juni, hlm. 85-98.
- Riley, Ben (6 August 2018), Washington, in: <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/06/america-dismisses-eu-blocking-statute-iran-sanctions-finally/>
- Salehi, Akbar (14 December, 2018), in: <https://www.livemint.com/Opinion/gFtSVIHjUFdNli,4IVduJHN/Opinion--Why-Europe-fears-end-of-the-Iran-Ndeal.html>

- Trump, Donald (October 13, 2017), “Remarks by President Trump on Iran Strategy”, in:<https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-iran-strategy/>
- Trump, Donald (8 May 2018), “Remarks by President Trump on the Joint Comprehensive Plan of Action, Foreign Policy”, Whitehouse, in:<https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-joint-comprehensive-plan-action>.

